

Katarzyna Wilanowska, Jan Oźdżyński

"Konteksty kulturowe słownictwa
flisackiego", Jan Oźdżyński, Kraków
1998 : [recenzja]

Studia Językoznawcze 8, 193-196

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

c) Uzasadnienie doniosłego sądu o złożoności i wielokierunkowości rozwoju językowego („Historia polszczyzny [...] nie daje nam zbyt wielu przykładów jasnych, prostych kierunków ewolucji” (s. 134)).

d) Przekonujące wykazanie, że wysoki stopień polisemii leksyki średnio-wiecznej polszczyzny wynikał zarówno z okoliczności zewnętrzno- (reakcja na przemiany kulturowe, głównie na przyjęcie chrześcijaństwa), jak i wewnętrzno-językowych (jak wykształcanie się formalnych wykładników aspektu).

e) Wskazanie głównych kierunków rozwoju słowotwórczego i leksykalno-semantycznego polskiego zasobu wyrazowego (w zakresie czasowników), którymi są: ograniczanie tautologii, porządkowanie wykładników aspektu, kształtowanie się podstaw kategoryjnej derywacji (tu też rola analogii), wreszcie leksykalizacja, krystalizowanie się dominanty znaczeniowej i tendencja do precyzji semantycznej (co autorka zasadnie wiąże z rozwojem języka pisanego, wyzwalającego się z uwarunkowań *hic et nunc*).

Książkę Aleksandry Janowskiej można i trzeba zalecić jako lekturę obowiązkową dla historyków języka polskiego i wszystkich lingwistów zainteresowanych ogólnymi mechanizmami ewolucji języka.

Bogdan Walczak

Jan Ożdżyński, *Konteksty kulturowe słownictwa flisackiego*, Oficyna Wydawnicza Edukacja, Kraków 1998, 418 s.

Książka Jana Ożdżyńskiego *Konteksty kulturowe słownictwa flisackiego* przedstawia dzieje polskiego słownictwa akwaticznego (ze szczególnym uwzględnieniem słownictwa flisackiego – związanego z żeglugą na Wiśle i jej dopływach) od XV do XVIII wieku. Praca stanowi również studium kultury flisackiej – poznawanej poprzez szczegółową analizę słownictwa omawianego okresu.

Książka składa się z dwóch części – pierwszej, stanowiącej teoretyczne wprowadzenie do zagadnień kontekstów kulturowych, oraz drugiej, gdzie przedstawiono praktyczną i teoretyczną analizę wybranych tekstów.

Pierwsza część pracy (strony od 7 do 137), zatytułowana *Konteksty kulturowe*, to swego rodzaju teoretyczne wprowadzenie do części drugiej, stanowiącej

obszerną analizę pojęć (obejmującą również przedstawienie omawianej problematyki z punktu widzenia różnych teorii i według różnych badaczy) z zakresu leksykologii, funkcji języka w kulturze, dyskursu, semiotyki, stylistyki, gramatyki kognitywnej, etnolingwistyki, pragmatyki, teorii aktów mowy i szeroko rozumianych kontekstów w lingwistyce, kulturze i literaturze. Tytuły poszczególnych podrozdziałów, których jest 21, jednocześnie informują czytającego o ich zawartości, np.: *Kulturowe funkcje języka*, *Dyskurs w perspektywie lingwistyki kulturowej*, *Pojęcie kulturowe jako podstawowej jednostki derywacji stylistycznej*, *Perspektywa kulturoznawcza w kognitywizmie*, *Etnolingwistyczne ujęcie faktów językowych*, *Konteksty kulturowe w ujęciu B. Malinowskiego i J.R. Firtha*, *Kontekst i konsytuacja*, *Konteksty w nauce o literaturze*, *Związki kontekstów kulturowych z teorią aktów mowy*, *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*. Autor prowadzi czytelnika przez najważniejsze według niego pojęcia związane z kontekstami kulturowymi, pozwalając na zapoznanie się z najistotniejszymi teoriami, tezami i terminami. Część druga pracy (strony od 139 do 379), zatytułowana *Źródła słownictwa flisackiego*, stanowi przegląd tekstów, z których autor wybrał słownictwo flisackie, a następnie poddał je szczegółowej, wielopoziomowej analizie.

W rozważaniach teoretycznych wychodzi Jan Ożdżyński od definicji i funkcji języka, który traktuje jako twór integralnie związany z kulturą (to podejście autor prezentuje za Bronisławem Malinowskim), dlatego należy poddać dokładnej analizie jego związki z innymi systemami kulturowymi (religią, magią, mitologią, sztuką oraz nauką). Język to także centralna i kluczowa forma myślenia symbolicznego, środek aktywnie kształtujący obraz świata w świadomości społecznej; język to interpretacja świata zawarta w leksykonie, gramatyce, składni i paradygmatyce językowej (s. 9). Poprzez język można dojść do odkrycia i opisu zjawisk socjokulturowych, wokół których integruje się grupa społeczna. Zgodnie z zaleceniami i zainteresowaniami lingwistyki kulturowej należy badać język jako zbiór, system wartości, norm ważnych dla danej zbiorowości. Z dwóch podstawowych funkcji systemu językowego (według ujęcia R. Grzegorzycykowej – generatywnej i poznawczej) wynika możliwość traktowania tekstu jako wypowiedzi antropologicznej określającej miejsce człowieka w przestrzeni kulturowej.

Aby pełniej zrozumieć język i to, jak on funkcjonuje, Ożdżyński proponuje obserwować ów język w szerszym kontekście, który stanowią kultura, społeczeństwo, aktywność poznawcza człowieka, jego możliwości biologiczne i rozumowe (s. 48). Według koncepcji Malinowskiego język jest działaniem społecznym,

więc jego analizę należy zaczynać od tekstu (wypowiedzenia) umiejscowionego w danej konsytuacji (lingwistycznej i pozalingwistycznej), uwzględniając szeroko pojęty kontekst – kulturowy, sytuacyjny i wypowiedzeniowy. Wypowiedzi językowe jako zachowania społecznie znaczące można rozumieć tylko przez ich usytuowanie w kontekście konkretnej kultury, a język należy badać jako integralną część procesów społecznych i historycznych. Zachowania językowe w możliwie najszerszym kontekście kulturowym, komunikacyjnym i społecznym są przedmiotem badań pragmatyki lingwistycznej, która interesuje się człowiekiem jako podmiotem i obiektem działań i czynności językowych. Ożdzyński wymienia wśród istotnych dla badacza języka narzędzi poznawczych również etnolingwistykę, naukę badającą wzajemne relacje między językiem a kulturą. Studiowanie leksyki i znaczeń słów języka otwiera perspektywę na całą kulturę, a badanie słownictwa środowiskowego w aspekcie historycznym może mieć znaczenie dla interpretacji emocjonalnej warstwy współczesnego słownictwa, np. znane ze słownictwa pijackiego *obalić* w słowniku flisackim oznacza ‘prowadzić tratwę osobno stojącą, do innych tratew; lub pas drzewa z jednego na drugi brzeg przeprowadzić’ (s. 62).

Druga część pracy, *Źródła słownictwa flisackiego*, pozwala na zapoznanie się z wieloma przykładami tekstów z okresu od XV do XVIII wieku, potraktowanych jako źródła słownictwa flisackiego, poddanego szczegółowej analizie w wielowymiarowym kontekście. Każdy z 47 podrozdziałów przedstawia inny tekst (rodzaj lub zbiór tekstów), a tytuły (np.: *Słownictwo związane ze splawem rzeczny w najstarszych dokumentach średniowiecznych*, *Punkty odniesienia: najstarsze teksty prawa morskiego*, *Rejestry i inwentarze*, *Statuty bractwa szyprów, sterników i retmanów*, *Podręcznik gospodarki Anzelma Gostomskiego*, *Memorial ekonomiczny Teodora Zawackiego*, *Juramenty celne z XVII wieku*, „*Pamiętniki*” *Jana Chryzostoma Paska*, *Listy splawne*, *Punkty odniesienia: gdańskie rękopisy o budowie statków (z 1670 roku)*, *Kontrakty na budowę i wynajem statków*) – podobnie jak w części pierwszej pracy – informują czytelnika o zawartości każdego z rozdziałów. Założeniem pracy jest badanie serii wypowiedzi zróżnicowanych diachronicznie, co pociąga za sobą ustalenie relacji między wariantem tematycznym i funkcjonalno-stylowym wypowiedzi w ujęciu historyczno-kulturowym.

Jan Ożdzyński otwiera analizę słownictwa istotną uwagą dotyczącą wydzielenia słownictwa pochodzenia rzeczno (związanego ze splawem żegluga śródlądową) z szerszego zasobu słownictwa akwaticznego (wodnego). Zwraca jednocześnie uwagę na trudności wynikające z rozgraniczenia procesów inter-

ferencji językowej. Analiza zachowanych tekstów pisanych staje się okazją do przedstawienia specyfiki spławu drewna (luzem i tratwami), istoty Wisły jako arterii komunikacyjnej, historii zapotrzebowania na drewno. Analizowane słownictwo pojawia się w kontekście historycznym, społecznym, kulturowym. Każdy z tekstów jest przykładem aktu mowy poddawanego analizie przez historyka i leksykologa, dla których istotny staje się punkt odniesienia i kognitywna perspektywa poznawcza, kształtujące treść i strukturę treści słów i całych wypowiedzi, a to z kolei jest podstawą do identyfikacji gatunków mowy i stylów wypowiedzi. Z poddanego analizie materiału możemy poznać m.in. konotacje kulturowe wyrazu *flis*, słownictwo flisackie w *Pamiętnikach* Jana Chryzostoma Paska, zapisy z *Rejestru budowy galeonów*, publicystykę „Dziennika Handlowego” czy okoliczności zawierania kontraktów. Każdy z tekstów źródłowych jest podstawą do wielowymiarowej analizy – historycznej, ekonomicznej, kulturowej.

Uzupełnione o liczącą 763 pozycje bibliografię *Konteksty kulturowe słownictwa flisackiego* stają się kompendium wiedzy teoretycznej i praktycznej o języku i kulturze flisackiej okresu od XV do XVIII wieku.

Katarzyna Wilanowska

Maciej Rak, *Językowo-kulturowy obraz zwierząt utrwalony w animalistycznej frazeologii gwar Gór Świętokrzyskich i Podtatrza (na tle porównawczym)*, Wydawnictwo „Scriptum”, Kraków 2007, 257 s.

Wiek XX był dla dialektologii czasem intensywnego rozwoju. Przede wszystkim interesowano się zagadnieniami fonetycznymi, leksykalnymi, historycznymi, fleksyjnymi i składniowymi. Stosunkowo mało uwagi poświęcano słowotwórstwu i frazeologii, choć i to się zmienia. Dorobek tej ostatniej dziedziny wzbogaca praca Macieja Raka. Książka ta – ze wszech miar godna zainteresowania językoznawców, zwłaszcza dialektologów – jest, niestety, trudno dostępna, dlatego postaram się nieco ją przybliżyć i skrótowo nakreślić poruszane w niej tematy.